

כיפת הסלע או אל-אקצא מי קדוש יותר ומי מנצח בגדול?

מאת: פנחס בר־זאב

כמעט בר־זמנית, בהפרש של חודשים ספורים, הופיעו בעיתונות הנומיסמטית שתי כתבות מעניינות: בסוף 2009 כתב מיכאל בוניין כתבת מחקר מעמיקה ב־IBNS Journal אודות ירושלים ומסגד כיפת הסלע על שטרות. ובתחילת 2010 הופיעה בעלון שלנו כתבת מחקר לא־פחות מעניינת, פרי עטו של יו"ר העמותה ראובן סטולר, על שטרות המלך הירדני הנוכחי עבדאללה ה־II, בה כיכב גם המסגד בעל הכיפה המצופה זהב, אחד האתרים הכי מזוהים עם הנוף הירושלמי — אם לא המזוהה ביותר.

בדת האסלאם קיים מדרג ברור באשר לקדושתם של מקומות. האתר הקדוש ביותר הינו הכעבה בעיר מכה. אחריו באה העיר מדינה, ממנה יצא הנביא מוחמד לכיבוש עירו הקדושה ממנה גורש בבושת פנים. המקום השלישי בקדושה לאסלאם שמור לירושלים, ובפרט למסגד אל־אקצא. לפי המסורת האסלאמית נסע מוחמד במסעו הלילי "מן המסגד הקדוש" (הכעבה, מכה) אל "המסגד הקיצון" (אל־אקצא). שם הוא קשר את סוסו בעל הכנפיים, אל־בורק, ועלה שמימה (קוראן, סורה 17:1).

מסגד אל־אקצא מצוי בקצהו הדרומי של אל־חרם א־שריף, הוא הר הבית. המבנה המקורי היה מעץ והוקם בתאריך לא ידוע, ככל הנראה על ידי הח'ליף השני עומר בן אל־ח'טאב. תיעוד ראשון על קיומו של מסגד אל־אקצא בא דווקא ממקור נוצרי, הנזיר ארקולפוס, שביקר בירושלים בשנת 679 והעיד שראה את מבנה העץ המקורי. רק בשלב מאוחר יותר נבנה במקום מבנה אבן. מרבית ההיסטוריונים הערביים מימי הביניים מייחסים את בנייתו של מסגד אל־אקצא לעבד אל־מאליק, בונה כיפת הסלע, ומיעוטם מייחסים אותו לבנו, וליד הראשון. המבנה הוקם מחדש לפחות חמש פעמים. הוא נהרס לחלוטין לפחות פעם אחת ברעידת אדמה באמצע המאה השמינית. הבניה המחודשת האחרונה של אל־אקצא הייתה בשנת 1035.

אולם, על הבניין השני הממוקם על הר הבית — בדיוק במרכזו — אנו יודעים הרבה יותר. בנייתו הושלמה בשנת 691 על פי הוראתו של הח'ליף האומאיי החמישי, עבד אל מאליק אל־מרוואן; כלומר אחרי המבנה המקורי של אל־אקצא. אולם למרות זאת, נחשב הבניין המתומן למבנה האסלאמי הקיים העתיק ביותר בעולם כולו, ומחזיק במספר שיאים מכובדים בהחלט: בין בנייני ירושלים הוא המצויר ביותר, המצולם ביותר, והוא ורק הוא שולט שליטה מוחלטת על נופה



של ירושלים, ולא חשוב מאיזה כיוון מצייירים או מצלמים אותו. והשיא האחרון לצורך עניינינו הוא שבניין החרסינה המדהים ביופיו מנצח בגדול את מסגד אל-אקצא באשר לכיכובו על שטרות שהונפקו על ידי הבנקים המרכזיים של מדינות אסלאמיות. שמו של מסגד אגדי זה הוא קובת א־סח'רא, כיפת הסלע בעברית, The Dome of the Rock באנגלית. לפי המסורת האסלאמית מסמלת אבן השתייה הממוקמת במרכזו של המסגד את המקום בו כמעט הקריב יעקב את בנו יצחק. ואכן, במחקרו מונה החוקר בוניין 15 שטרות שהונפקו על ידי א"י המנדטורית, ירדן, ערב הסעודית, איראן ועיראק. גם מקומה של ישראל לא נפקד, כי מסגד כיפת הסלע מכב על צד הגב של השטר הנוכחי בערך 50 ש"ח, ליד המספר 50. מתכנני השטר שעל צד הפנים שלו מופיע דיוקנו של ש"י עגנון – חתן פרס נובל הראשון של מדינת ישראל – בחרו דווקא בהר הבית וכיפת הסלע במרכזו, כי זה היה הנוף שנשקף מחלון ביתו.

לעומת זאת תופס מסגד אל-אקצא – העולה באסלאם בקדושתו על זו של כיפת הסלע – מקום צנוע בהרבה על גבי שטרות שהונפקו על ידי מדינות אסלאמיות. רק שתי מדינות, ערב הסעודית ואיראן, מצאו לנכון להנציח מסגד זה על שטרות. הרשות המוניטרית של ערב הסעודית הנפיקה לראשונה בשנת 1983, שטר בערך של 50 ריאל עם התמונה של מסגד אל-אקצא בצד הגב של השטר – כאשר על צד הפנים מופיע דיוקנו של המלך פאהד ו...כיפת הסלע! גם על השטר הנוכחי בערך 50 ריאל משנת 2007 עם דיוקנו של המלך עבדאללה מופיע מסגד אל-אקצא בצד הגב. ואיזה מבנה מכב בצד הפנים לצידו של הוד מלכותו? ניחשתם נכון, שוב כיפת הסלע!



הבנק המרכזי של איראן הנפיק שטר אחד בלבד בערך של 20000 ריאל בשנת 2009, בו מופיעה על צד הגב התמונה של מסגד אל-אקצא.

מדוע מקופח מסגד אל-אקצא, האתר מספר שלוש במדרג הקדושה האסלאמית, בצורה כה בולטת לטובת מבנה בעל חשיבות דתית פחותה בהרבה? על כך אומר פרופ' שלמה גוטין מהאוניברסיטה העברית: "הכוונה הייתה כי כיפת הסלע נועדה להתחרות [ביופייה] עם בתי התפילה המפוארים הרבים של דתות אחרות. הצורה של כיפה שניתנה לקובת א־סח'רא – למרות היותה זרה לאסלאם – ניסתה להתעלות על הכיפות הנוצריות של אותה העת". זו גם דעתו של הארכיאולוג הבריטי א. קרסוול, שכתב בשנת 1924 בספרו על מקור תוכניתה של כיפת הסלע: "אלה שבנו את ההיכל [כיפת הסלע] לקחו את מידותיה של כנסיית הקבר. קוטר של כיפת הסלע הינו

20.2 מטר וגובהה 20.48 מטר, כאשר קוטר של הכיפה של כנסיית הקבר הוא 20.9 מטר וגובהה 21.05 מטר". מי שמכיר את כיפת הסלע היטב מבפנים מתרשם מייד מהעובדה כי המבנה לא נועד לשמש כמקום תפילה להמוני באי הר הבית. במקרה הטוב יכול מסגד זה להכיל כמה מאות מתפללים בו־זמנית.

לעומת זאת נועד מסגד אל-אקצא לשמש כמקום תפילה קבוע להמונים. שטחו הפנימי משתרע על 35 דונם ומעניק מקום ל-5,000 מתפללים, כאשר החצר החיצונית בעלת שטח של 144 דונם מסוגלת להכיל עד 40,000 איש. כלומר, שני המסגדים על הר הבית נועדו למלא צרכים שונים לחלוטין. מסגד אל-אקצא רחב־הידיים נועד לשמש כבית תפילה להמונים מירושלים ומחוצה לה, ואילו כיפת הסלע נועדה להיות "פניה היפות" או "כרטיס הביקור" של אל-קודס האסלאמית, ולעלות ביופייה על כל היכלי התפילה של הדתות האחרות בעיר. גם מיקומה על גבעה מעל הר הבית והעובדה שהיא נראית היטב ממרחקים ושולטת למעשה על קו הרקיע הירושלמי, תרמו להפיכת כיפת הסלע למבנה האסלאמי העיקרי המאפיין את ירושלים. מיקומו הגיאוגרפי ה"נחות" והנמוך יותר בקצה הר הבית של מסגד אל-אקצא גם תרמו להעצמת חשיבותה המוחצנת של שכנתה הקטנה יותר במרכזו.

למסקנה זו באו גם מתכנני ומנפיקי שטרות מדינות האסלאם. נכון, מסגד אל-אקצא תופס את המקום השלישי במדרג הקדושה, ולכן הוא המבנה האסלאמי החשוב ביותר בירושלים. אבל... כיפת הסלע פשוט נראית הרבה יותר טוב, במיוחד על גבי שטרות!